

Jihoafrický spisovatel, literární kritik, překladatel a univerzitní profesor John Maxwell Coetzee (známější pouze jako John M. Coetzee) se narodil 9. února 1940 v Kapském městě v Jihoafrické republice. Je Afrikánec s holandskými kořeny, otec byl potomkem holandských usedlíků, kteří do Afriky přišli v 17. století. Otec, vystudovaný právník, pracoval jako vládní úředník. V letech 1941-1945 sloužil s jihoafrickou armádou v severní Africe a v Itálii. Matka byla učitelkou na základní škole. Přestože Johnovi rodiče nebyli původem Britové, doma se mluvilo anglicky a syna posílali do školy, kde se vyučovalo v angličtině (Coetzee sám považuje za svůj mateřský jazyk angličtinu, přestože afrikánsky mluví od dětství a bez přízvuku).

John M. Coetzee začal chodit do základní školy v Kapském městě. Když mu bylo osm let, otec přišel o místo vládního úředníka (kvůli nesouhlasu se státní politikou apartheidu) a rodina se přestěhovala do provinčního města Worcesteru. Střední vzdělání získal John v katolické škole v Kapském městě, maturoval v roce 1956. V roce 1957 vstoupil na University of Cape Town. Absolvoval s titulem bakalář v oborech angličtina (v roce 1960) a matematika (v roce 1961). Od roku 1962 strávil Coetzee tři roky v Anglii, kde pracoval jako programátor pro IBM a pracoval rovněž na diplomové práci o díle anglického spisovatele Forda Madoxeho Forda. V roce 1963 se oženil s Philippou Jubber. V manželství se narodily dvě děti – v roce 1966 syn Nicolas (ve 23 letech tragicky zahynul) a v roce 1968 dcera Gisela. V roce 1980 se manželé rozvedli, Philippa zemřela v roce 1991 na rakovinu.

V roce 1965 Coetzee nastoupil na University of Texas v Austinu, kde roku 1968 absolvoval jako doktor filozofie v oboru angličtina, lingvistika a germánské jazyky. Jeho disertační práce byla zaměřena na počítačovou stylistickou analýzu děl Samuela Becketta. Tři následující roky (1968-1971) Coetzee vyučoval angličtinu a literaturu na State University of New York v Buffalu. Kvůli účasti na protestech proti válce ve Vietnamu byla Coetzeemu zamítnuta žádost o trvalý pobyt v USA. Vrátil se proto s rodinou do Jihoafrické republiky. Po návratu do JAR učil anglickou literaturu na University of Cape Town, kde během let 1972-2000 působil v několika akademických funkcích. V letech 1984-2003 přednášel také na univerzitách v USA (State University of New York, Johns Hopkins University, Harvard University, Stanford University, University of Chicago). V roce 2002 odešel John M. Coetzee do dobrovolného exilu do Austrálie. Jihoafrickou republiku demonstrativně opustil na protest proti laxnímu přístupu nové černošské administrativy vůči zločinu. Od roku 2002 žije se svou partnerkou Dorothy Driver, univerzitní profesorkou angličtiny, v Adelaide, hlavním městě státu Jižní Austrálie. Na University of Adelaide zastává čestnou funkci. Australské občanství Coetzee

obdržel 6. března 2006. V jednom rozhovoru prohlásil: „*Opuštění země je v jistém smyslu něco jako rozvod. Je to intimní záležitost.*“

Jako autor debutoval John M. Coetzee v roce 1974 knihou *Dusklands (Země soumraku)*. Knihu začal psát ještě v Americe v Buffalu, dopsal ji však až v Africe. Jde o svazek dvou povídek. První je zpověď Američana, jež píše pro svého šéfa Coetzeeho a pro americké ministerstvo obrany zprávu o válečné propagandě ve Vietnamu. Druhá povídka je věnovaná příchodu osadníků do Jižní Afriky.

V roce 1977 vychází román *V srdci země*, který zachycuje tvrdý život na jihoafrickém venkově. Hlavní hrdinkou je dcera majitele zapadlé ovčí farmy, která pozoruje a komentuje život, z něhož jako by ji osud nadobro vyloučil. Je utlačována despotickým otcem, který ji přehlíží, a rovněž těžce nese vztahy určované režimem apartheidu. Služebnictvo se jí bojí, ale současně jí pohrdá. Tato vzdělaná žena však svou zdánlivou pokorou a poddajností zastírá své zoufalé odhodlání nestat se jednou ze „ztracených pro historii“. Když si její otec najde africkou milenkou, vrhá se zběsile do přípravy pomsty. Román byl oceněn nejvýznamnější jihoafrickou literární cenou CNA Prize a v roce 1985 byl podle něho natočen film *Dust*.

Roku 1980 byla vydána alegorická próza *Čekání na barbary*. Hrdinou románu je bezejmenný Soudce, který spravuje malé městečko na hranicích bezejmenného Impéria. Za hranicemi městečka leží krajina obývaná barbary – původními obyvateli země. Na líčení trestné výpravy proti bezbranným a nikoho neohrožujícím barbarům Coetzee ukazuje, že motivace koloniálního násilí se daleko víc než na skutečných či domnělých prohřešcích barbarů zakládá na hlubokých, nevykořenitelných pocitech viny a strachu, které pronásledují kolonizátory. V postavě Soudce je vylíčen osud člověka, který si uvědomuje své lidství, postaví se nelidskosti Impéria a zákonitě skončí jako vyvrženec, stejně bezbranný a ponížený jako barbaři sami. Kniha dostala tři literární ceny: CNA Prize (1980), James Tait Black Memorial Prize (1980) a Geoffrey Faber Memorial Prize (1981).

Do období občanské války v Jihoafrické republice je zasazen děj románu *Život a doba Michaela K.* (1983). Příběhem se tento román vrací ke slavným postavám Franze Kafky a jejich nerozhodnosti a utrpení. Hlavní postavou je prostoduchý, od přírody znetvořený zahradník Michael K., který vyrostl v sirotčinci, kam ho matka odložila, protože ho nedokázala milovat. Když ho však zestárlá a nemocná matka povolá, neúnavně o ni pečuje a v této službě dokonce nachází odpověď na otázku po smyslu svého života. Matka si přeje vrátit se na venkovskou farmu u města Prince Albert, kde prožila dětství. Michael K. se rozhodne ji na farmu dopravit. Nepostřehne ovšem, že v zemi zuří občanská válka a že cesty z města jsou zablokovány. Podaří se mu však proklouznout mezi vojenskými hlídkami a matku veze na kárce vlastní výroby na venkov. Matka však nevydrží útrapy cesty a po několika dnech v nemocnici v malém městečku

umírá. Michael však neztrácí cíl a směr a s balíčkem popela, který mu v nemocnici vydali jako matčiny ostatky, pokračuje v cestě. Podaří se mu najít farmu, která by mohla odpovídat popisu. Rozpráší zde matčin popel, usadí se a začne obdělávat půdu. Přespává však venku, ve stepi, která je mu zdrojem obživy. Přestože žije primitivně, je šťasten. Netuší však, že žije přímo uprostřed válečné zóny. Jeho život se postupně změní v sérii uvíznutí a úniků z pracovních, koncentračních a rehabilitačních táborů. Michael K. prakticky není schopen reflektovat dění kolem sebe, je vězněn, trestán a týrán, aniž cokoliv chápe. Jeho tragédie spočívá v tom, že kamkoli jde, tam je mu v patách násilí nespravedlivé státní moci a současně je vystaven příkořím nebo bariérám rasově segregované společnosti. Ačkoli se snaží této společnosti vyhnout a jeho pohyb je veden intuitivní potřebou žít co nejbližší k přírodě, ze které je schopen získávat obživu, vždy je dostižen nějakými ozbrojenci a přepraven do „místa určení“, které mu je přísně vyhrazeno. Za tento román Coetzee získal prestižní britskou literární cenu Booker Prize (1983), CNA Prize (1984) a Prix Femina Étranger (1985).

Významná literární ocenění získala i další Coetzeeho díla, dosud nevydaná v češtině. V roce 1986 vychází *Foe (Nepřítel)* – svěbytné převyprávění Defoova Robinsona Crusoa z pohledu Susan Bartonové, jež je na ostrov obývaný Robinsonem a jeho sluhou Pátkem zanesena mořem. Po Robinsonově smrti a svém a Pátkově záchránění vypráví Susan svůj příběh autorovi slavných dobrodružných děl. Za toto dílo obdržel Coetzee v roce 1987 Jerusalem Prize. Kniha *Age of Iron (Doba železa, 1990)* získala v roce 1990 ocenění Sunday Express Book of the Year Award. *The Master of Petersburg (Pán Petrohradu)* z roku 1994, jež je originálním zpracováním života a díla F. M. Dostojevského, získal v roce 1995 Irish Times International Fiction Prize.

V autobiografické knize *Chlapectví* (1997) zachytil Coetzee čas vlastního dětství a dospívání. Kniha vypráví o životě třináctiletého chlapce, vyrůstajícího poblíž Kapského města, který je sužován pocitem provinění a strachu. Chlapec žije dvojitým životem – ve škole je vzorným a nesmírně schopným studentem, doma se mění ve frackovitého tyрана, který však bez ustání trpí hrůzou, že přijde o matčinu lásku. Utíká do svého uzavřeného světa, objevuje literaturu, probouzí se v něm sexuální touha, stále silněji si uvědomuje rozpory dožívajícího apartheidu. To vše v něm vyvolává zmatek. Chlapec se upíná k jedinému místu, kam podle vlastního přesvědčení patří. K rodinné farmě, která mu však nikdy nebude doopravdy patřit. Realistické záběry se splétají v celistvý, působivý obraz světa a duše dospívajícího mladého muže.

V roce 1999 vychází román *Hanebnost*, věnovaný problematice společenských poměrů po pádu apartheidu v Jihoafrické republice. Hlavní postavou románu je David Lurie, dvaapadesátiletý profesor anglické literatury na univerzitě. Lurie je dvakrát rozvedený a neuspokojivý citový život se snaží překrýt „rozumným“ přístupem k sexu jako k pouhé tělesné

potřebě. Pro poměr se svou studentkou upadne v nemilost a je z univerzity vyhozen. Zůstává bez práce, opouštějí ho přátelé, vysmívá se mu bývalá manželka. Útočiště nachází na odlehlé farmě u své dcery Lucy. Ale na venkově jde o holé přežití a drsná krajina nutí jedince, kteří v ní chtějí žít, aby přijali zcela jiná pravidla hry, než vyžaduje město. Rozhoduje zde síla a kdo chce vydržet, musí bojovat, nebo se podřídít. Někteří starousedlíci nevycházejí z domu beze zbraně. Lurieho dcera – pacifistka, hippie a lesbička – volí, už pro svou nenásilnou povahu, jinou cestu. Smiřuje se s tím, že kraj patří těm „druhým“, a rozhodne se podřídít. Ani to ji ale neuchrání před potupou. Farmu přepadnou tři černoši, Lurieho napadnou a zapálí mu vlasy, Lucy znásilní. Když Lucy nemůže pochopit, proč by ji měli cizí černoši žijící v sousedství nenávidět, dostává se jí odpovědi: „*To skrze ně promluvila historie.*“ Lucy hledá vysvětlení: „*Co když je tohle cena, kterou musím zaplatit, abych mohla zůstat? Možná, že se oni na to tak dívají. Možná, že tak bych se na to měla dívat i já. Vnímají mě, jako kdybych něco dlužila. Sami sebe vidí jako výběrčí dluhů, výběrčí daní. Proč mně by mělo být dovoleno žít tady bez placení. Možná že si říkají tohle...*“ Lurie je otřesen. Útěchu nachází v práci v psím útulku, jeho případ však nemá řešení. Stejně – jak Coetzee naznačuje – nemá řešení ani situace v Jižní Africe, neusmířené zemi, v níž se střetávají dva totálně odlišné světy: jeden z nich je motivován touhou po pomstě, druhý strachem. Autor se v tomto díle vyrovnává s „novou“ Jižní Afrikou po pádu apartheidu, ve které přetrvává násilí stejně jako rasové bariéry a sociální i univerzitní reformy v sobě skrývají nové zdroje útlaku a represe. Postihuje zde i mnoho obecných rysů soudobé společnosti: násilí, krutost, degradaci lidských bytostí, vztah lidí ke zvířatům. Téměř všechny recenze v britském tisku na knize kromě mnohovrstevnosti a tematické bohatosti vyzdvihovaly jazyk, jedinečný, výrazný styl a hutnost vyjádření. Kvůli **Hanebnosti** se autor střetl s tehdejšími Africkým národním kongresem. Představitelům vládnoucí strany se nelíbil realistický podtext románu a označili jej za rasistický. Za román Coetzee obdržel v roce 1999 Booker Prize (je prvním autorem, jemuž se podařilo získat toto ocenění dvakrát) a v roce 2000 Commonwealth Writers Prize. Na motivy románu byl v roce 2008 natočen film s Johnem Malkovichelem v úloze profesora Lurieho.

Roku 2002 byla vydána autobiografická kniha **Mládí**, jež je volným pokračováním románu **Chlapectví**. Hlavní hrdina se přestěhuje do Londýna, aby se vymanil z vlivu rodičů a z nezdravé politické atmosféry, která vládne v Jihoafrické republice. V Londýně se chce věnovat literatuře, ale musí si také najít obživu. Prožívá několikrát milostná rozčarování. Ujasňuje si, zda k tomu, aby tvořil pravdivě, je nutné, aby byl umělec zamilovaný či trpěl, nebo aby jeho tvorba vycházela ze skutečných sexuálních zážitků.

Po přestěhování J. M. Coetzeeho do Austrálie se do této země přestěhovali i hrdinové jeho románů. Kniha **Elizabeth Costello: Eight Lessons** (2003) čerpá z dříve publikovaných

autorových přednášek a esejů, které spojuje do pozoruhodného portrétu fiktivní australské prozaičky Elizabeth Costello. V její postavě Coetzee ironizuje současný život známých literátů vyplněný nekonečným cestováním po únavných konferencích a předváděním se před publikem. Elizabeth Costello je svérázná autorka, feministka, jež v mládí sepsala román převyprávějící Joyceova Odyssea z hlediska Molly Bloomové (Coetzee tak opět „přepsal“ klasický příběh z ženského pohledu). Bojuje rovněž za práva zvířat, snaží se ukázat, že se zvířaty zacházíme způsobem, který svojí podstatou ohrožuje kosmos.

Děj románu *Pomalý muž* (2005) se odehrává v Adelaide. Hlavní postavou díla je šedesátiletý Paul Rayment, který při nehodě přijde o pravou nohu. Paul zarytě odmítá protézu. S nalomeným zdravím a chmurami na duši se vrací do svého poustevnického bytu, kde se o něj má starat ošetřovatelka Marijana, chorvatská imigrantka. Paul si začíná bolestně uvědomovat mučivou pravdu: nemá děti. Probouzí se v něm však ještě jiný, naprosto nečekaný cit – touha po Marijaně. Svou lásku jí ale nemůže projevit jinak než snahou pomoci jejímu synovi Dragovi. Nabídne Marijaně, že Dragovi zaplatí vzdělání, ačkoliv ví, že ona jeho velkorysost neocení. Marijaniny úmysly však přestávají být nevinné a čisté, jednoduché vztahy se začínají komplikovat. Paulova vášeň po Marijaně sílí, ale neviditelná zrádná propast mezi „pomalým mužem“ a cizinkou se hrozivě rozšiřuje. V románu se objevuje rovněž postava Elizabeth Costello, jež se bez okolků vtírá do Paulova bytu a nárokuje si nocleh a další výsady, kterým se Paul bezmocně podvoluje. V rozhovorech s ní, plných zášti a nenávisti, si však Paul vyjasňuje svůj vztah k životu a postupně se také smiřuje se svým osudem.

Deník špatného roku (2007) představuje novou polohu románu-experimentu, který lze číst mnoha způsoby. Kniha sestává ze tří samostatných částí, graficky oddělených linkou, které se souběžně objevují na každé stránce. První částí je deník, ve kterém se uznávaný dvaasedmdesátiletý spisovatel C. vyjadřuje k palčivým problémům současného světa. Druhá část zachycuje vlastní vyprávění spisovatele C. Jde o běžné příhody, které vypráví mladé atraktivní ženě – Filipínce Anyi, kterou si sjednal jako přepisovatelku svých textů. Třetí část je věnovaná vyprávění písařky Anyi. V románu se tak setkávají tři výpovědi, tři možnosti, jak na vše nahlížet a všechno pochopit.

V roce 2009 se John M. Coetzee dostal do užší nominace na Man Booker Prize (dřívější Booker Prize) za novou knihu *Summertime* (*Letní čas*), prestižní ocenění ale potřetí nezískal. Tato kniha zakončuje trilogii Coetzeeho beletrizovaných vzpomínek, kam patří tituly *Chlapectví* a *Mládí*. Kniha vypráví o tom, jak mladý anglický biograf píše životopis nedávno zesnulého spisovatele jménem John Coetzee. Zaměřuje se na roky 1972-1977, kdy John žil s otcem na předměstí Kapského Města a kdy se z něj „zrodil spisovatel“. S objektem svého zájmu se však životopisec nikdy nesetkal. Absolvoval pouze sérii rozhovorů s jeho přáteli, kolegy, milenkou

i tetou. A z nich vyvstává spisovatel jako nepříliš sympatická osoba, která se neumí otevřít ostatním, a jehož i rodina považuje za outsidera.

V odborných statích se Coetzee zabývá např. jihoafrickou literaturou, zásadními díly evropské literatury (Defoe, Kafka, Beckett, Dostojevskij, Rilke atd.), pozornost věnuje také jazykovědným otázkám (např. statě o stylistickém a rétorickém významu slovesného rodu). Jeho eseje ukazují na zájem o lingvistiku, stylistiku, strukturalismus a sémiotiku. Mezi jeho nejznámější eseje patří např. *White Writing: On the Culture of Letters in South Africa* (1988) – sbírka esejů o jihoafrické literatuře a kultuře, *Doubling the Point: Essays and Interviews* (1992) – sbírka esejů a interview s Davidem Attwellem, *Stranger Shores: Literary Essays 1986-1999* (2001) a *Inner Workings: Literary Essays 2000-2005* (2007) – sbírky literárních esejů. Coetzee se věnuje rovněž překladům nizozemské a afrikánské literatury.

Dílo Johna M. Coetzeeho nelze bezpečně zařadit k žádnému specifickému směru. Jeho prózy se vyznačují silnými náměty a suverénním vypravěčským stylem. Společným rysem jeho knih je téma odcizení a násilí, jehož obětí se stávají zranitelné lidské bytosti. Centrem příběhů je osamocená postava. Coetzeeho knihy nemají přímé morální ponaučení, ale vždy se najdou situace, o nichž musí čtenář přemýšlet. Autorovým cílem není poskytnout řešení, ale upozornit na problém a zbytek ponechat na čtenářově rozhodnutí. Kritici u spisovatele nacházejí kafkovské inspirace a jeho styl označují za kultivovaný, věcný, ba až starosvětsky tradiční.

V soukromí je John M. Coetzee plachý, odtažitý muž, zaujatý pro svou práci. Nemá rád rozhovory a úzkostlivě si střeží soukromí. Nekouří, nepije alkohol, nejí maso, miluje jízdu na kole, ragby a kriket. Je držitelem čestných doktorátů z řady univerzit. V roce 2003 získal Nobelovu cenu za literaturu. Výbor Nobelovy ceny zdůvodnil jeho nominaci „*překvapivou angažovaností a zájmem o problematiku těch, kteří stojí v ústraní*“. V roce 2005 mu byl udělen Řád Mapungubwe – nejvyšší vyznamenání Jihoafrické republiky.